

AKINEK MEG KELLETT HALNIA...

/ Pölöskei Ferenc: Tisza István Bp. 1985. Magyar História sorozat, Életrajzok/

Kassák Lajos így emlékezett vissza arra a tömeghangulatra, amit Tisza István meggyilkolásának híre váltott ki: "Ebben a pillanatban talán egyetlen jóakarója sem volt Tiszának a riadt városban, és mégis a gyilkosságról szóló hír megdöbbsentette az embereket... Hogy milyen nagy ember volt Tisza - mondou - azt hozzávetőlegesen most lehet megérteni. Milliók lázadottak ellene, s. hogy valaki ledöntötte a lábáról, megdöbbsentek ezek a milliók, akárha csoda történt volna előttük."

Kassák kommentárja a "Tisza-jelenség" lényegét ragadja meg. A politikai táborát veszített gróf - akinek alakjában a háborús mámorból kijózanodó emberek a vereséghez vezető, végzetes út okozóját gyűlölték - még halálában is rávetette árnyékát az országra. Halálhíre felrázta a forradalmi tömeget a hirtelen ölbehullott szabadság extázisából. Föléled a tömeg veszedelmet jósló, csalhatatlan ösztöne egy pillanatra: mindenki érezte, hogy valaminek visszafordíthatatlanul vége szakadt. Mint ahogy híres képviselőházi kijelentése - "ezt a háborút elvesztettük" - idézte elő a háttországban eluralkodott, a háborús vereség korábban ismeretlen hangulatát, most halálára volt szükség ahhoz, hogy az emberek tudatában egy korszak lezáródjon és érezzék, az ország megállíthatatlanul egy bizonytalan jövő felé száguld.

Tisza egyéniségében már a kortárs nemzedék is átlagfelettit látott: ki a dualizmus lehetséges megmentőjét, ki a megtestesült reakciót. Szenvedélyek csaptak össze személye körül. Az utókor vele kapcsolatos történelmi publicisztikája végletes, egymással összeférhetetlen portrékat vázolt föl róla. Több volt az előítélet - pro és contra - mint a szakszerű elemzés. Történetírásunk legutóbbi negyven évének egyik adóssága Tisza tárgyilagos értékelése. Pölöskei Ferenc ezt szeretné enyhíteni.

A szerző az életpálya felvázolásához kevésbé szerencsés módot választott. Ragaszkodott Tisza egyik sarkalatos pontjához - ti. a közélet legfontosabb fóruma a parlament - és mondanóját a pártharcok kusza alakulásának kronológikus láncára fűzte föl. Ebből ered a Tisza-életmű tagolatlan ábrázolása. Tevékenységének fontos oldala - szociális és gazdasági nézetei, konfliktusai a baloldali mozgalmakkal - nincsenek eléggé kidomborítva. Így a szerző nem tud a gróf politikai, ideológiai eszméiről, tevékenységéről egységes képet nyújtani olvasóinak. Önnön véleményét is ritkán fejti ki, - nagyobb részt hősének adja át a terepet. Bőven idéz - ez persze pozitívan is értékelendő - Tisza beszédeiből, levelezéseiből. Az ismertetett szövegekből egy ellentmondást nem tűrő, önmaga küldetésében vakon bízó politikus képe rekonstruálható, aki saját elveit a dualizmus megmentésének egyetlen lehetséges módszerének tekinti - ezért minden kérdésbe beleszólási és döntési jogot formál magának. A caesaromániás predestináltság tudata mögött azonban egy racionális felismerés áll, ami Tiszát politikai vetélytársai fölé emelte: a dualizmus vagy megmentés a 67-es

alapokon, vagy - ha ettől eltér - elkerülhetetlenül a végkifejlet felé sodródik. Meggyőződése, hogy a függetlenségi párti urak politikája hazárdjáték. Élvezni akarják a Monarchia nagyhatalmi státusából eredő előnyöket, miközben a birodalom tartópilléreit - közös hadsereg, közös bank, vámközösség, reálunió - alárendelik a közjogi kérdésekre súlypontosító politikájuknak. Tisza az egyre erősödő ellenzéki fellépésekre és parlamenti obstrukciókra eleinte a törvényadta lehetőségekkel válaszolt. Később, amikor ez kudarcot vallott, nyílt erőszakhoz folyamodott. Törvénytervezetei, reformjavaslatai a fenti koncepció belső logikáját követték, s mindenre kiterjedő, egységes programot képeztek. Többségi pártra épülő, működőképes parlamentáris rendszert szándékozott kiépíteni. A közigazgatás racionalizálását, centralizálását tervezte. A nemzetiségi és szociális kérdésekben a mértékletességet tartotta célravezetőnek. Elhatárolta magát a szélsőséges nacionalista túlzásoktól, s nem tartotta helyesnek a kizárólagos adminisztratív retorziót. Mindezeket a 67-es alapon álló parlament és apparátus mechanizmusán keresztül vélte megvalósíthatónak. A radikális reform képviselőivel févverte a harcot, és "kivívta" az általános választójogért küzdők legdühödtebb ellenfelének címét.

Pölöskei Tisza fő negatívumát - makacs úri politikája mellett - a Szekfű Gyula által már 60 évvel korábban felismert összefüggésben látja: "nem vette észre, hogy a parlamenti élet megrekedése csupán jelezte a dualizmus gazdasági, társadalmi, politikai válságának elmélyülését. Így e tüneti kezelés maga is sietette a betegség további elhatalmaskodását." Ez a megállapítás, bár rámutat Tisza gondolkodásának

legfőbb ellentmondására, nem viszi közelebb az olvasót az életpálya mélyebb összefüggéseinek megértéséhez. Ennek oka a már említett egyoldalúság. A grófra ható eszmék és mozgalmak említése jórészt hiányzik. A képviselőházi viták alakulását is felszínesen mutatja be a szerző. Nem vázolja fel a századeleji magyar klub-pártok, pártcsoportok a modern párttípustól megkülönböztetett jellemzőit. Tisza pártvezérségének mibenléte a Nemzeti Kaszinóban folytatott "kulisszapolitika" és a gróf személyes kapcsolatai mind olyan momentumok, amelyek nélkül "vérszegény" a pályakép. Nem derül ki a Tiszát támogató furcsa szövetség jellege, amelynek egyaránt részese a zsidó nagypolgárság, az egyes nagybirtokos arisztokraták és a magas beosztású dzsentri hivatalnokok. Enélkül pedig nem lehet megérteni, hogy az egyre reakciósabb politikai módszereket alkalmazó Tisza István miért ragaszkodott mindvégig elvi liberalizmusához. Nem hangsúlyozza ki eléggé a szocialista és radikális ellenzék szembeállítását a gróf politikájával. Pedig ennek jelentős szerepe volt Tisza jobbratolódásában. Nem véletlen, hogy nyomban pártja - a Nemzeti Munkapárt - kormányra kerülése után, a haladó eszmék elleni küzdelem jegyében, létrehozta a Magyar Figyelő c. elméleti folyóiratot. Tisza és a progresszió közti antagonizmust - egy külön fejezetben - Ady és a gróf alakjának összevetésével szeretné érzékeltetni a szerző. Szegfű Gyula koncepciójából - aki ezt az összehasonlítást a "Három nemzedék" c. könyvében már megtette - világosan következik ez a sarkított ellentétpár. Jelen esetben viszont a műben ismertetett eseményektől idegen, elszigetelt epizód csupán. Ezen túlmenően összehasonlítás helyett pusztán Ady fokoza-

tosan radikalizálódó nézeteiről kapunk képet.

A fenti hiányosságoknál nagyobb módszertani hibáknak tartom, hogy a szerző nem vállalkozott azon történelmi szálak felkutatására, elemzésére, amelyek behatárolták és tevékenyen alakították Tisza politikai, szellemi pályafutásának irányát. A XIX. sz. második felének liberális magyar nemessége a törvényhozás problémamegoldó erejét misztifikálta, a valóságosnál nagyobbak hitte. Úgy tetszett, a századvégi gyors gazdasági és infrastrukturális fellendülés őket igazolja. Ez a hangulat uralkodott abban a körben is, amelyben Tisza István nevelkedett. Enélkül nehezen értetnő meg a grófi politikus tevékenysége. Sok kortársához hasonlóan, innen örökölte a nemzetben, mint homogén egységben gondolkodó, differenciálatlan társadalomszemléletet./Ne felejtsük el /!/: a szociális kérdések iránti érzékenység teljesen új tudati jelenség a 90-es évek agrárproletár és munkásmegmozdulásai után. Eleinte csak a tudomány szűk területén vizsgálták behatóbban ezt a problémakört./ Ilyen társadalomképtől "felvértézve" találta szembe magát az előretörő osztálymozgalmakkal, amelynek célja - politikai és szociális egyenlőség - ellentmondott a korabeli liberalizmus felfogásának. Ugyanis ez a művelt, anyagilag tehetős, felelős gondolkodásra képes elitet sorolta a politizáló közvélemény kategóriába. Ez az "evidencia" volt Tisza antidemokratikus koncepciójának kiindulópontja. A dualizmus létkérdésének már korábban említett dilemmája illúziókat kergető rögeszmévé változtatta át az eleinte természetes visszautasító magatartást. /A választójog általánossá tételébe Ferenc József is belenyugodott!/
A közjogi kérdések kátyujába ragadt parlament kimozdítására

csak akkor kínálkozott esély, ha a pártpolitika középpontjába a szociális kérések kerülnek. Ez viszont elképzelhetetlen a széleskörű választójog megadása nélkül. Tisza számára azonban a közélet demokratizálódása a centrifugális erők megerősödését jelentette. /Még egy jobboldali, dinasztiahű tömegpárt támogatásától is idegenkedett, mint pl. a Katolikus Néppárttól./ A circulus vitiosusból kivezető utat kizárólag az akadozó parlamenti mechanizmus működőképessé tételében látta. Az ellenreakció azonban annál jobban erősödött, minél inkább ragaszkodott a 67-es alapokhoz, illetve minél több területre terjesztette ki az állami beavatkozást. Nem vette tudomásul, hogy az adott körülmények között aristokratikus eszközökkel az úri Magyarország rendszere csak a biztos bukás felé kormányozható.

A Pölöskei Ferenc által felvázolt Tisza portré nem rombolja a köztudatba beivódott előítéleteket. A gróf politikai karrierjét kiragadja a századforduló rohamosan átalakuló - ezért ellenmondásokat szülő - magyar viszonyai közül, és kizárólag egy leszűkített politikai területen keresztül ábrázolja azt.

Így ez az úttörő vállalkozása torzó. A biográfia hasznosabb és eredményesebb lehetne, ha ezt Tisza szerepének sokoldalú, részletes kutatása előzi meg. Így azonban a teljes pályakép még várat magára. Az olvasó - mi mást tehetne - vár.